

Utveckling pågår

Om kvalitetsarbete i fritidshem

Skolverket

Beställningsuppgifter:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08-690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-postadress: skolverket@fritzes.se

Beställningsnummer: 10:1167
ISBN: 978-91-86529-06-2

Foto omslag: Veronika Svensson
Grafisk produktion: AB Typoform
Tryck: Danagårds Grafiska, Ödeshög 2010

Innehåll

3 Förord

5 Att satsa på fritidshemmets kvalitet lönar sig i längden

6 KVALITETSARBETE UNDERLÄTTAR

7 SEX EXEMPEL PÅ KVALITETSARBETE

9 AVSNITT ETT

10 Utveckling pågår i Falköping – samverkan, målmedvetenhet och struktur gav resultat

11 OSYNLIGA OCH OTYDLIGA

13 MENTORER OCH AKTIONSFORSKNING

15 STRUKTUR OCH TYDLIGA RUTINER

16 BRA GRUNDKVALITET OCH YRKESSTOLTHET

18 AVSNITT TVÅ

19 Här har leken en central plats

20 FÖRVÄNTANSFULLA

20 SOCIOGRAM SOM VERKTYG

21 KOMPISSAMTAL

22 REDER UT SJÄLVA

23 INTE FÖR MÅNGA, INTE FÖR FÅ

24 AVSNITT TRE

25 Barnen behöver både skolan och fritidshemmet – och båda är lika viktiga

26 HÄR SITTER INGET I VÄGGARNA

27 EN RÖD TRÅD GENOM HELA DAGEN

28 ARBETSLAGEN TONGIVANDE

29 OLIKA, MEN LIKVÄRDIGA

31 AVSNITT FYRA

32 Fungerar det inte på fritids, fungerar det inte i skolan

32 LUGNT OCH STILLSAMT

34 TEMAN SKAPAR LUGN

34 KONKRETISERAD POLICY

36 MAN MÅSTE HA KUL

38 AVSNITT FEM

39 Alla barn behöver bra bemötande i ett socialt sammanhang

40 VÄL SAMMANHÅLLEN SKOLDAG

40 DELAKTIGHET I STÄLLET FÖR HJÄLPLÖSHET

41 EMPATI I ALLA LÄGEN

42 OLIKA KÄLLOR TILL KUNSKAP

43 OLIKA, MEN ALLTID HÖG, KOMPETENS

45 AVSNITT SEX

46 Omsorg förenad med pedagogik – det är det som är kärnan

47 LÄRANDE I STUNDEN

47 LUSTFYLLT OCH MENINGSFULLT

48 STÖD TILL ALLA BARN

49 VIKTIGT LEDARSKAP

Förord

Under de senaste åren har Skolverket påtalat att låg personaltäthet och alltför stora barngrupper försämrar fritidshemmets kvalitet. Trots det har barngrupperna blivit dubbelt så stora sedan början av 1990-talet och personaltätheten har halverats. En av anledningarna till att det har blivit så är att efterfrågan på fritidshemsplatser har ökat kraftigt i många kommuner och att man främst har rättat sig efter skollagens krav på platstillgång. Kravet på kvalitet har inte prioriterats. Det är naturligtvis inte förenligt med skollagen att sätta ett av lagens krav före ett annat.

Det är många olika faktorer som tillsammans avgör vad som är god kvalitet. Men det är klart att faktorer som barngruppens storlek och sammansättning, personaltätheten och personalens kompetens har avgörande betydelse för hur varje barns behov av omsorg och god pedagogisk verksamhet tillgodoses.

Ett systematiskt kvalitetsarbete ger en bild både av vad som behöver förändras och av vilka åtgärder som krävs för att få till stånd de önskade förbättringarna. Ett sådant förändringsarbete är en viktig ledningsuppgift, såväl för huvudmännen som för dem som leder och arbetar i verksamheterna.

Skolverket har som uppgift att stödja kommuner och andra skolhuvudmän i deras arbete med att utveckla och förbättra kvaliteten i verksamheterna. Denna skrift är ett bidrag till det kvalitetsarbetet. Vi visar här på några exempel som lyfter fram vad som har betydelse för fritidshemmets kvalitet och hur ett kvalitetsarbete kan bedrivas systematiskt. Det finns många liknande exempel runt om i landet men av förklarliga skäl kan vi bara ta med några.

Vår förhoppning är att dessa exempel ska inspirera skolhuvudmän och skolledare att lyfta fram och tydliggöra fritidshemmets uppdrag. Vi hoppas också att skriften blir ett stöd i dialogen mellan skolhuvudmän, skolledare och personal om vad som leder till god kvalitet i verksamheten.

Tack till Nina Enström, Birgitta Jakobsson och Britta Moberger som skrivit reportagen i boken.

Ett stort tack också till alla intervjuade som generöst har satt av tid och delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter.

Tommy Lagergren
Avdelningschef

Marie Sedvall Bergsten
Undervisningsråd

er fritis är.
jag längtar till 20

vi gillar

att kompisar
det är mycket
roligt på
fritis

fritis

Att satsa på fritidshemmets kvalitet lönar sig i längden

Fritidshemmets uppgifter vilar på två ben. Verksamheten ska både ge barnen en god omsorg när föräldrarna arbetar eller studerar *och* erbjuda barnen meningsfull fritid och stöd i utvecklingen. Kvalitetskraven är lika viktiga som kravet att fritidshemmen ska vara tillgängliga för alla barn som behöver plats.

Ungefär 80 procent av alla barn mellan sex och nio år är inskrivna på fritidshem. Där tillbringar många barn en stor del av sin dag. Av alla barn mellan tio och tolv år är det omkring tio procent som är inskrivna på fritidshem.

Barnen deltar i en pedagogisk verksamhet som kompletterar skolan både tids- och innehållsmässigt, och som bidrar till att ge dem mångsidighet, helhet och kontinuitet i lärandet. Fritidshemmet ger dem en meningsfull fritid, där verksamheten är utformad så att varje barns behov, intresse och erfarenhet tas tillvara. Som aktiva medskapare får barnen utrymme för sin nyfikenhet och sin lust att lära samt inflytande över hur dagen formas. Varje barn får stöd i att uttrycka sina tankar och är med och tar ansvar.

Det är så det ska vara, enligt skollagen och läroplanen. På många fritidshem runt om i landet fungerar det också så. Men dessvärre gäller det långt ifrån alla. Det finns stora kvalitetskillnader, både inom och mellan kommuner – vilket inte stämmer överens med skollagens krav på likvärdighet, att alla barn ska ha rätt till en god kvalitet oavsett var de bor. Det är viktigt, eftersom fritidshemmet också ska kompensera för barns olika uppväxtvillkor.

Trots att så många barn deltar i verksamheten är uppdraget inte alltid tydligt och det finns i många fall en omedvetenhet om fritidshemmets betydelse för barnens utveckling och lärande, inte minst bland skolhuvudmän. Otydlighet och okunskap gynnar inte en kvalitetsutveckling. Att åtgärda denna otydlighet är en skyldighet som följer med huvudmannens och skolledningens uppdrag. Ett centralt stöd i det uppdraget är Skolverkets allmänna råd för kvalitet i fritidshem som utgår från skollagen och läroplanen. Här finns också kommentarer som stöd för genomförandet. Det är en viktig och lättillgänglig kunskapskälla i kvalitetsarbetet. Men de allmänna råden ska inte bara ses som goda råd i största allmänhet. Eftersom de utgår från lag och läroplan åligger det såväl huvudman och skolledning som personal att känna till dem och att följa dem.

ALLMÄNNA RÅD

Skolverket har gett ut flera skrifter med allmänna råd som rör skolbarnsomsorgen. Som exempel kan nämnas Allmänna råd och kommentarer för kvalitet i fritidshem, Allmänna råd med kommentarer för att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling samt Allmänna råd och kommentarer för öppen fritidsverksamhet.

För aktuella allmänna råd, se Skolverkets webbplats.

De allmänna råden kan beställas i tryckt form från Skolverket, beställningsadress: Fritzes kundservice, 106 47 Stockholm. Tfn. 08-690 95 76. Fax 08-690 95 50. E-post: skolverket@fritzes.se. De kan också laddas ned från www.skolverket.se.

Kvalitetsarbete underlättar

I de allmänna råden beskrivs både fritidshemmets uppdrag och olika kvalitetsfaktorer. Här finns, för att ta några exempel, avsnitt om lokaler och utemiljö, om arbetssätt och personalens kompetens, om arbete med normer och värden samt förhållningssätt till olika kulturer. Här finns också avsnitt som beskriver vikten av styrning och ledning – ett område som är utomordentligt angeläget att utveckla, eftersom det anger ramarna för innehållet i verksamheten.

För att uppnå de krav som ställs behöver huvudmännen ha en tydlig verksamhetsidé i förhållande till skollag, läroplan och allmänna råd. Det är den idén som sedan ska ligga till grund för det systematiska kvalitetsarbete, som i sin tur ger underlag för fördelningen av resurser, personal- och verksamhetsplanering, utbildningsinsatser och lokaler. I kvalitetsarbetet är planering, uppföljning och utvärdering tre lika viktiga delar. Här ingår självfallet också en analys som inte enbart utgår från hur många barn som behöver en fritidshemsplats, utan som också tar hänsyn till andel barn i behov av särskilt stöd eller andel barn som håller på att utveckla svenska som sitt andra språk samt möjligheterna att genomföra det pedagogiska uppdraget.

Det finns många exempel på bra utvecklingsarbeten. De börjar i allmänhet med att huvudmännen initierar ett genomtänkt och systematiskt kvalitetsarbete, som fungerar som ett stöd för skolledningen. Rektorer kan sedan, utifrån förståelse och kunskap om vad en god kvalitet innebär för barnens utveckling och lärande, ge pedagogerna de förutsättningar som krävs för att de ska kunna ge barnen

både omsorg och pedagogiska insatser av god kvalitet. Sedan är det pedagogernas uppgift att, tillsammans med barnen, skolans personal och föräldrarna, utveckla verksamheten i vardagen. När de dessutom gör pedagogiken förståelig genom att sätta ord på den startar de goda cirklar, som kan leda till ett långsiktigt och gott samarbete mellan alla inblandade och som innebär att hela dagen blir lika viktig för barnens trygghet, lärande och utveckling i förhållande till läroplanens mål.

Sex exempel på kvalitetsarbete

Detta stödmaterial består av sex avsnitt med exempel som alla på ett eller annat sätt lyfter fram fritidshemmets uppdrag och hur verksamheten kan styras och ledas för att utveckla kvaliteten. Avsnitten innehåller både intervjuer med personer som på olika sätt ansvarar för fritidshemmets kvalitetsutveckling och reportage från verksamheten.

AVSNITT ETT: Det första avsnittet är en beskrivning av hur ett systematiskt kvalitetsarbete kan bedrivas på förvaltningsnivå och verksamhetsnivå och hur just Falcköpings kommun skapar delaktighet samt på ett framgångsrikt sätt styr och leder verksamhetens utveckling.

AVSNITT TVÅ: Här får vi följa det målinriktade kvalitetsarbete som bedrivs vid fritidshemmet Norrhammargården i Skellefteå och framför allt hur kvaliteten gestaltar sig ur barnens perspektiv med stöd av leken.

AVSNITT TRE: Ewy Dahlin, rektor på Folkparksskolan i Norrköping, berättar i avsnitt tre om sitt genomtänkta arbete med att styra och leda skolan och fritidshemmet så att de kompletterar varandra.

AVSNITT FYRA: I detta avsnitt får vi ta del av hur Bränningeskolan i Habo bedriver ett systematiskt och långsiktigt arbete med fritidshemmets kvalitet i samverkan med skolan.

AVSNITT FEM: Avsnittet innehåller en beskrivning av hur Tullgårdsskolan i Stockholm organiserar arbetet för att skapa en helhet för barnen under hela dagen på skolan och fritidshemmet och framför allt hur man utvecklar sitt förhållningssätt och arbetssätt i mötet med barn i behov av särskilt stöd.

AVSNITT SEX: Slutligen får vi i avsnitt sex läsa om vad Inger Brännberg, lärarutbildare vid Göteborgs universitet, lyfter fram som specifikt och betydelsefullt i fritidspedagogiken och vad som gynnar barnens utveckling, lärande och trygghet.

FRITIDSHEMMETS UPPDRAG

Fritidshemmet styrs av skollagen och läroplanen; samma läroplan som gäller för förskoleklassen och den obligatoriska skolan.

Fritidshemmet ska **komplettera** skolan. Tidsmässigt genom att verksamheten pågår under den skolfria delen av dagen och året. Innehållsmässigt genom att skolan och fritidshemmet bidrar med olika kunskaper, erfarenheter och aktiviteter och att de har olika tyngdpunkt på innehållet i verksamheten. Tillsammans skapar de mångsidighet, helhet och kontinuitet i barns utveckling och lärande.

Fritidshemmet ska ge barnen

- **Meningsfull fritid.** Verksamheten ska vara trygg, lärorik och stimulerande. Lek och skapande ska få stort utrymme och verksamheten ska formas utifrån barnens behov, intressen och erfarenheter.
- **Stöd i utvecklingen.** Verksamheten ska bygga på insikten att olika sidor av barns utveckling och lärande hör ihop. Barnens nyfikenhet, företagsamhet och lust att lära ska tas tillvara. Verksamheten ska ge trygghet och skapa tillit för att stärka barnens självkänsla. All verksamhet ska stödjas av vuxna, med barnen som aktiva medskapare. Fysiska aktiviteter är viktiga inslag under dagen. Miljön ska vara fri från stress.
- **Delaktighet och inflytande.** Verksamheten ska ge utrymme för barnen att påverka, ta ansvar och vara delaktiga i vad som sker. Barnen ska ges möjlighet att uttrycka sina tankar och åsikter. De ska också aktivt kunna påverka verksamhetens innehåll och ha inflytande över sina egna aktiviteter.

AVSNITT ETT

I detta avsnitt får vi ta del av hur Falköpings kommun bedriver ett systematiskt kvalitetsarbete på förvaltnings- och verksamhetsnivå samt hur man på ett framgångsrikt sätt styr och leder verksamhetens utveckling med delaktighet och inflytande.

Utveckling pågår i Falköping – samverkan, målmedvetenhet och struktur gav resultat

VERONIKA SÉNSSON

– Ett utvecklingsarbete kan aldrig utgå enbart från ett förvaltningsperspektiv.

KARIN ALDÉN

Det är små, men många och bestämda, steg som har lett fram till en mer medveten och stolt personal och en bättre kvalitet med fokus på barnen.

– Vi har arbetat med tydliga strategier, medveten struktur och kompetensutveckling, säger kvalitetssamordnare Karin Aldén i Falköping. En framgångsfaktor är att förvaltning, rektorer och personal vid fritidshemmen har haft en samsyn och gemensamma mål.

Det var en särskild kartläggning av skolbarnsomsorgen, som gjordes för snart fem år sedan, som blev det direkta startskottet för det målinriktade kvalitetsarbete som pågått sedan dess. Kartläggningen innehöll både hårdfakta, som personaltätethet, barngruppernas storlek och personalens utbildning, samt mjukvara, som verksamhetsinnehåll och arbetssätt. Här finns också jämförelser mellan den egna kommunen och övriga landet, utifrån Skolverkets statistik.

Det var biträdande rektorn vid Vindängens skola, Lisa Johansson, som tillsammans med en kollega höll i den kartläggningen, som byggde på både enkätsvar från samtliga fritidshem och rektorer samt samtal i olika konstellationer. Sedan dess har Lisa Johansson också fått uppdraget att samordna kompetensutvecklingen för fritidshemspersonalen.

– Kartläggningen bekräftade det vi redan anat, säger hon. Att det såg väldigt olika ut vid de olika fritidshemmen, men att behovet av fortbildning av olika slag var gemensamt, både hos personalen och på ledningsnivå.

– Det fanns ett generellt behov av att öka kompetensen genom att rekrytera fler fritidspedagoger. Men också behovet av strategisk planering, samsyn och yrkesutveckling, på alla nivåer, blev tydligt.

Den bilden blev än tydligare i och med de nya kraven i kvalitetsredovisningen, som kom ett par år senare.

En viktig utgångspunkt har hela tiden varit att förvaltning, skolledning och personal ska vara involverade i arbetet.

– Ett utvecklingsarbete kan aldrig utgå enbart från ett förvaltningsperspektiv.

För att få till stånd hållbara förändringar måste vi också försäkra oss om att linjen håller hela vägen. Det innebär, förutom delaktighet i alla led, också ett samspel mellan politiker och verksamhet, säger kommunens kvalitetssamordnare, Karin Aldén.

– Ett medvetet utvecklingsarbete bygger på att man fokuserar på mål och resultat, skapar delaktighet och arbetar långsiktigt och uthålligt, säger hon. Men det är också nödvändigt att ha strukturer, som är tydliga och enkla att förstå.

En schematisk bild som visar hela målstyrningsprocessen har varit till stor hjälp för att lyfta fram och skapa gemensamma bilder av kvalitetsarbetet på olika nivåer (se illustration på sidan 12).

Av bilden framgår vad de olika styrdokumenterna betyder för varje nivå. Här ges en översiktlig beskrivning av hur styrdokumenterna på nationell nivå, som skollag, förordningar och läroplan, ligger till grund för den kommunala budgeten och planeringen som i sin tur ger förutsättningar för lokala arbetsplaner och handlingsplaner på enhetsnivån, och så vidare ända ut till arbetslags- och elevnivåerna. Bilden visar också vad styrdokumenterna kräver i form av uppföljning/utvärdering och vilka resultat och åtgärder de ska leda till.

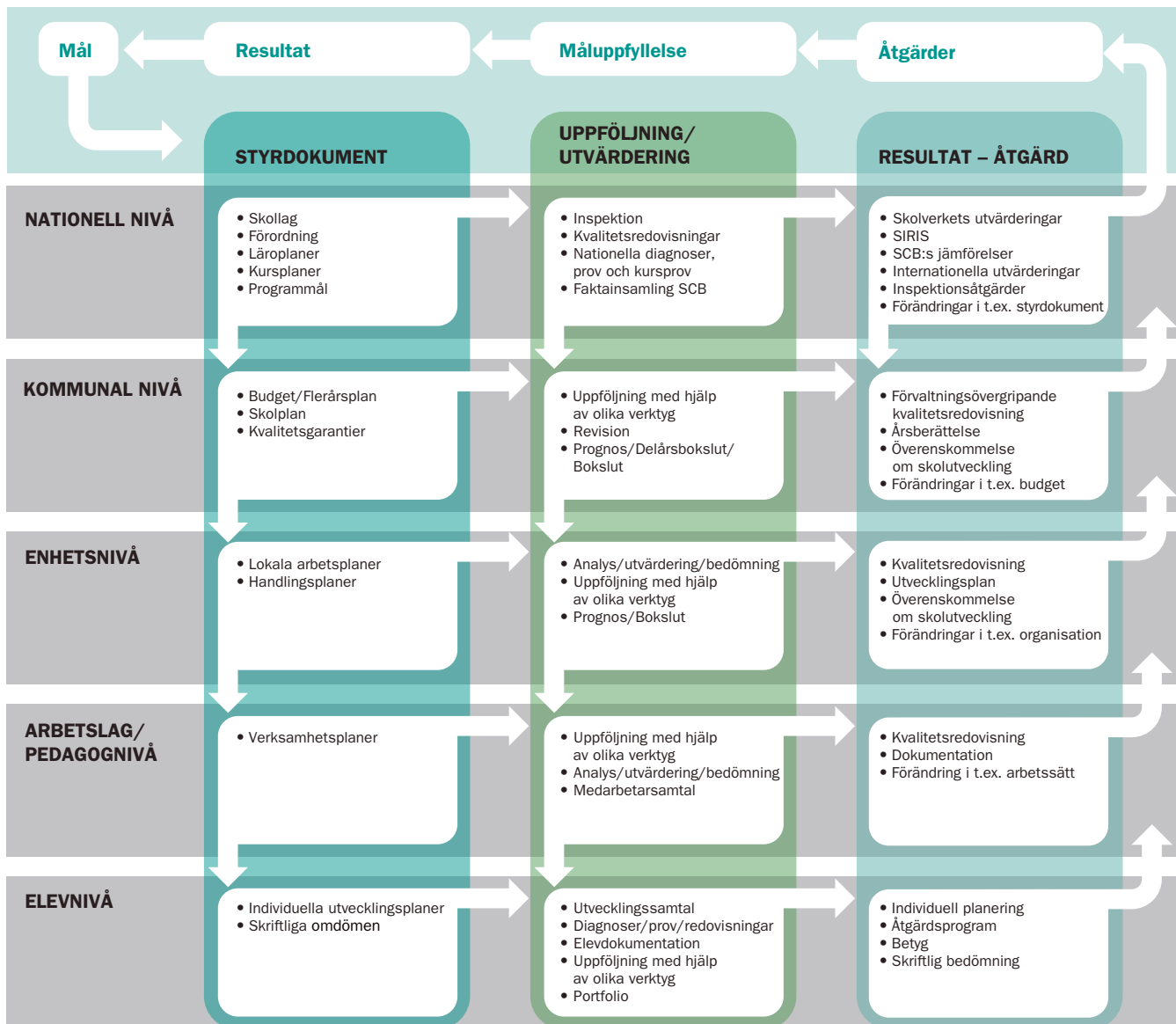
Osynliga och otydliga

För att nå den övergripande målsättningen – att utveckla verksamheten, och att därmed göra skillnad för barnen – ville man från ledningen skapa större medvetenhet i arbetet och ökat intresse för systematiskt kvalitetsarbete. Med kompetensutveckling ville man

- skapa förståelse för styrsystemet,
- hitta gemensamma föreställningar om begrepp och utveckla det pedagogiska språket,
- öka kompetens och engagemang och skapa pådrivande krafter,
- öka delaktighet och ansvar,
- skapa kontinuitet i uppföljning och utvärdering.

– Men det var inte bara arbetssättet som såg olika ut på de olika fritidshemmen, säger Karin Aldén. Också förståelsen för och idéerna om hur ett kvalitetsarbete skulle se ut och vilka ingredienser det skulle innehålla skilde sig åt. Det var en process i sig, när hela redovisningsansvaret hamnade på fritidshemmen.

Målstyrningsprocessen "Helhet i utbildningen i Falköpings kommun"

Tidigare hade man satsat på utvecklingsdagar som var gemensamma för grundskolan och skolbarnsomsorgen. Tanken då var att skapa samsyn och underlätta samverkan, att skola och fritidshem skulle bli ett.

– Men fritidshemspersonalens frågor hade en tendens att försvinna, säger Karin Aldén. Skolbarnsomsorgen var osynlig på alla plan och i olika sammanhang. Innehållet i verksamheten var otydligt, för politiker och föräldrar, men faktiskt också för dem som arbetar där. Dessutom insåg vi att vi behövde höja kompetensen, både genom att prioritera fritidspedagoger vid rekrytering och genom fortbildning.

Tidigt i processen satsade man därför på fortbildningsdagar och andra utbildningsinsatser, speciellt för fritidshemmens personal.

Återkommande pedagogiska caféer anordnades, utifrån tanken att man lär av och utvecklas med varandra och insikten om hur viktigt det är att kunna beskriva inte bara vad man gör utan också hur och varför. Att det är med orden som man kan förklara en verksamhet och skapa förståelse för hur viktig den är.

Under den första träffen diskuterade man innehållet i och betydelsen av lekens lärande. På samma sätt satte man sedan ord på begrepp som omsorg, meningsfull fritid och social kompetens.

Maria Ek är fritidspedagog vid Vindängens fritidshem. Hon har hela tiden varit aktiv i utvecklingsarbetet, både på arbetsplatsen och övergripande i kommunen.

– Vi var ju tvungna att börja med att skaffa oss egen insikt innan vi kunde gå vidare till föräldrar och beslutsfattare, säger hon. Det första steget var alltså att hitta gemensamma formuleringar som beskriver innehållet i våra yrken och verksamhetens betydelse för barnen.

Mentorer och aktionsforskning

Falköping var en av de kommuner som var med i starten av projektet *Q i förskolan*, ett kvalitetsutvecklingsprogram som bygger både på aktionsforskning, att granska och analysera den egna verksamheten, och en 7,5-poängs högskoleutbildning. Den satsningen har givit ringar på vattnet. Idag arbetar man mer eller mindre med aktionsforskning vid 13 av kommunens 20 förskolor, vilket både väckt intresse och nyfikenhet i övriga verksamheter och en stor efterfrågan från, inte minst fritidshemspersonalen. En styrgrupp med Q-mentorer finns kvar och de som är med i den träffas en gång i månaden. Både Karin Aldén och Lisa Johansson beskriver arbetet i termer av glädje, engagemang och långsiktighet.

Nu har fritidshemmen fått samma möjlighet att ta del av mentorskapet och att läsa aktionsforskning på högskolenivå. Högskolan i Skövde har på Karin Aldéns förfrågan anordnat en sådan kurs, och eftersom alla som har anmält sig arbetar i Falköping anordnas den på hemmaplan.

Sedan 2007 har tre mentorer arbetat med att stötta förskolan. Från 2009 arbetar de enbart med handledning för fritidshemspersonal.

– Att arbeta med aktionsforskning, att gräva där man står, ger mycket, säger Lisa Johansson. Det spelar ingen roll om man väljer tambursituationen, ljudnivån eller föräldrakontakterna. Arbets sättet öppnar för många kloka tankar och reflektioner, oavsett vilken liten del av den egna verksamheten man väljer att utveckla och förbättra.

Några bilder på väggen på Vindängens fritidshem visar att situationen vid mellanmålet är ämnet för den aktuella aktionsforskningen här. Första steget handlar om ljudnivån. Intervjuer har visat att flera barn tycker att det är för pratigt och de kom själva på att de skulle kunna tala lägre om de redan från början placerade sig närmare varandra. Så under en av bilderna har de skrivit: ”Börja sitta längst in”, med den underförstådda fortsättningen ... ”och fyll på varterfer”.

VERONIKA STENSSON

Delaktighet i alla led är en förutsättning för att man ska få till stånd hållbara förändringar. Det är rektor Lisa Johansson (tv), kvalitetssamordnare Karin Aldén och fritidspedagog Maria Ek ense om.

Struktur och tydliga rutiner

Kommunikation har alltså varit en röd tråd i utvecklingsarbetet i Falköping – på alla plan. Det går att komma långt genom att dela med sig av sina erfarenheter och idéer och att lyssna på andras på ett strukturerat sätt.

Det är också så Lisa Johansson utnyttjar de årliga medarbetarsamtalen, för att fånga upp tankar om vad som kan och bör förbättras.

– Vi har gemensamma ambitioner att utnyttja de tillfällena för att gå igenom vad som kan göras bättre, och hur det kan ske. Men jag uppskattar också de mer spontana vardagssamtalen. Eftersom jag har mitt arbetsrum i samma lokaler som fritidshemmet är det enkelt för oss att nå varandra.

Också Karin Aldén lyfter fram vikten av närhet och tillgänglighet i ledarskapet.

– Framför allt har vi skaffat en struktur på arbetet och tydliga rutiner att gå efter, säger hon. Vi har styrsystem, mallar och redovisningsformer som hjälper att nå läroplanens mål. De gör det också enklare att se systematiken i arbetssätten, och därmed att uppnå en likvärdighet mellan kommunens olika fritidshem.

Under senhösten 2009 såg Lisa Johansson svart på vitt att de var på rätt väg. Också den nya kartläggning, som har gjorts för att man skulle se vad som hade hänt sedan 2005, har gjorts med enkäter med delvis samma frågor som i den tidigare, men utökade med de frågor som Skolinspektionen använde i samband med sin granskning av skolbarnsomsorgen. I denna kartläggning har också föräldrar tillfrågats och jämförelser har gjorts mellan åren med hjälp av Skolverkets och kommunens egen statistik.

Den här gången hittar Lisa Johansson ett språkbruk som skiljer sig från det i tidigare undersökningar.

– Det är roligt att göra den här sammanställningen. Jag ser hur personalen har satt ord på det jobb de gör på fritidshemmen och att de har genomfört en hel del förbättringar, säger hon. Kartläggningen visar högre yrkesstolthet, nöjdare föräldrar och ökad medvetenhet i arbetet. Jag ser också att det är en annan ton i kommentarerna. Det står inte ”vi kommer inte att klara detta” utan ”så här gör vi för att öka kvaliteten, utifrån de förutsättningar vi har”.

FRÅGOR TILL FRITIDSHEMSPERSONAL

1. Hur arbetar ni för att ge barnen på ert fritidshem en meningsfull fritid?
2. Finns det en genomtänkt pedagogisk utgångspunkt för Er verksamhet?
3. Hur arbetar ni för att kunna erbjuda en god omsorg?
4. Vad anser ni utmärker ett fritidshem med hög kvalitet?
5. Hur kan man skapa ett fritidshem med hög kvalitet?
6. Anser ni att svenska fritidshem idag håller hög kvalitet?

FRÅGOR TILL FÖRÄLDRAR

1. Är du nöjd med den omsorg som ditt barn får på fritidshemmet?
2. Tycker du att ditt barn erbjuds en stimulerande och varierad fritid på fritidshemmet?

Bra grundkvalitet och yrkesstolthet

Fritidshemmet Vindängen i Falköping har 160 barn inskrivna, och precis som de flesta av kommunens andra fritidshem är det inrymt i skolans lokaler.

– Barngrupperna är stora och lokalerna är långt ifrån perfekta, säger Maria Ek. Men vi har lyckats skapa en tydlig struktur i jobbet och en bra grundkvalitet på verksamheten. Attityderna har förändrats – vi är stolta i vår yrkesroll och vi kan visa att det finns en mening med det vi gör.

På väggen rullar ett aktuellt bildspel som visar vad barnen har gjort de senaste dagarna. Här finns arbetsplan, veckoschema och kvalitetsredovisningar intill tavlor med begrepp som känns igen från olika styrdokument – omsorg, meningsfull fritid, social kompetens och den fria lekens lärande. Också i hembrevet, som hänger framme, finns de pedagogiska tankarna formulerade. De korta texterna beskriver inte bara vad barnen har gjort och ska göra, utan också varför. När föräldrarna droppar in för att hämta sina barn får de alla en personlig kontakt med personalen. Inte bara att ”det har varit bra”, utan också några ord om det som varit viktigast för just deras barn.

Var för sig är det inga stora och omvälvande förändringar som har skett.

– Det är många små delar som har bidragit till förbättringar, konstaterar Karin Aldén. Tillsammans gör de skillnad, och det ser vi på alla våra fritidshem.

UTVECKLINGSARBETETS GRUNDPELARE

Det är en lång rad aktiviteter som ingår i det systematiska utvecklingsarbetet i Falköping. Styrdokumentet, skollagen, läroplanen, de allmänna råden och kommunens skolplan ligger till grund för fritidshemmens arbetsplaner och kvalitetsredovisningar, som i sin tur visar på utveckling och behov av kommande åtgärder.

- Kartläggning av skolbarnsomsorgen 2005. Hur ser det ut i dag? Kartläggningen innehöll uppgifter om bland annat personaltäthet, barngruppernas storlek, de anställdas utbildning, verksamhetsinnehåll och arbetssätt.
- Arbetsplaner utarbetades på varje fritidshem. Så här vill vi arbeta för att göra skillnad för barnen. En gemensam mall utarbetades för att ge struktur.
- Kvalitetsredovisningar. Uppföljning och utvärdering. Hur har arbetet utvecklats och vilka kommande åtgärder behövs? I redovisningarna blir det tydligt och synligt vilka resultat som har uppnåtts under året och verksamheterna kan visa att det har skett en utveckling.
- Kompetensutveckling, till exempel:
 - återkommande "Pedagogiska caféer",
 - riktade satsningar, till exempel kompetensutvecklingsdagar för fritidshemspersonal,
 - särskilda pedagoger som stimulerat till utveckling enligt modellen "en lärande organisation",
 - gemensam kompetensutvecklingstid för fritidshemspersonal,
 - mentorskap inom aktionsforskning,
 - högskolekurs om 7,5 högskolepoäng i aktionsforskning till fritidspedagoger,
 - olika föreläsningar och seminarier, till exempel i form av Open Space (en mötesform som bygger på dialog och delaktighet och drivs av deltagarnas engagemang och ansvarstagande).

AVSNITT TVÅ

Vid fritidshemmet Norrhammargården i Skellefteå har personalen förutsättningar att bedriva ett målinriktat kvalitetsarbete. Detta exempel har särskilt fokus på hur kvaliteten gestaltar sig ur barnens perspektiv med stöd av leken.

Här har leken en central plats

Alla barn behöver leka – det är en förutsättning för lärandet. Att leka och att vara en bra kamrat är förmågor som barnen får praktisera varje dag på sitt fritidshem, under ledning av utbildade fritidspedagoger. Här på Norrhammargården är begrepp som lekskicklighet och kompisamtal grundläggande i verksamheten.

– Fritids är en social arena, där alla ska känna tillhörighet. Vi ska som fritidspedagoger se att varje barn verkligen är med, känna igen ”bredvidlek”; se när barnet behöver mig för att komma in i leken. Vår uppgift som pedagoger är att hjälpa alla barn in i aktiviteter, att nå individen.

Det säger Jessica Bergkvist när hon resonerar om vad som är kvalitet i fritidshemsverksamhet. Hon arbetar tillsammans med Helena Fuhrman på Norrhammarskolans fritidshem, som har sina lokaler i den del av skolan där fem klasser, F-3 håller till. Båda är utbildade fritidspedagoger med klara uppfattningar om sin yrkesroll.

– Det handlar mycket om ens eget synsätt på uppdraget. Om lek bara är något barnen ägnar sig åt medan vi gör något annat, eller om lek är något man använder för att lära sig saker, säger Helena, och Jessica fyller i.

– Vi står för vad vi säger och gör. Vi är medvetna om vad vi jobbar med, att såväl fri lek som spel kräver aktiva pedagoger.

PATRICK DEGERMAN

Fritidspedagogerna Jessica Bergqvist och Helena Fuhrman på Norrhammargården, där man följer ”sina” barn från ettan till fyran.

För att få med alla skolbarn F-3 i fritidshemmets aktiviteter försöker man pussla och hitta lösningar utifrån barnens behov – ”vi vill inte utesluta någon från samhörigheten på fritids”.

Förväntansfulla

Den här dagen är det extra mycket liv och rörelse i korridoren som löper genom hela huset – från förskoleklassernas avdelning i ena änden till treornas i den andra. Klassrummen ligger vägg i vägg med fritidshemmets avdelningar. Barnen är lite spånt förväntansfulla inför den show som tvåor och treor ska ha för föräldrar och syskon senare på eftermiddagen. Några sitter och övar sånger samtidigt som de målar. Men på ettornas fritidshem är det mer avspänt.

Alice, Fanny och Alva har hämtat en av ”leklådorna” från hyllan. På den här står det ”café” och snart är ett bord dukat, gästen sätter sig och får en meny i handen. Man kan välja på pizza, köttbullar och hallontårta. Alice tar upp beställning med en frottéhandduk vikt över armen som vilken kypare som helst. I det andra rummet har Malou, John och Emma bänkat sig i väntan på mellanmålet. Emma kämpar för att få till ett flätat hjärta i rött och vitt, men hon ger snart upp och skapar något annat av pappersremsorna, utan att förlora humöret.

Men tillbaka till leklådorna, som har olika teman – gammellådan, frisörlådan, kungalådan med flera. Lådorna är verktyg för att nå målet ”att erbjuda varje fritidsbarn en meningsfull fritidsvistelse”, som också ska vara ”trygg, rolig och stimulerande”. Citaten är hämtade från Norrhammargårdens prioriterade mål i verksamhetsplanen, som formulerats utifrån skollagen och läroplanen.

Sociogram som verktyg

Leklådorna används också för att främja målet ”lekskickliga barn”. Med det menas förmåga till turtagning, ömsesidighet, samförstånd, social förmåga, att kunna läsa av andra och att lyssna. Leken är viktig också för att nå målet att ”alla barn ska känna att de har en kompis”. Här har pedagogerna en mycket viktig roll. Jessica Bergkvist igen:

– Vi fokuserar på att få barnen att leka och se till att alla är delaktiga i något. Någon ägnar sig kanske helst åt att pyssla medan en annan inte vill göra något annat än att spela innebandy. Vi försöker utmana dem att ha en varierad fritid.

Att leka är en förutsättning för att lära, till exempel hur det känns att vara den som ger – eller får – en spruta.

Som ett hjälpmedel för att uppnå ”kompismålet” görs ett sociogram en gång i månaden. Då får varje barn frågan vilka hon/han leker med just nu.

– Det är ett bra stöd för det är inte alltid man ser mönster. Om någon ligger lågt i sociogrammet måste vi vara uppmärksamma – även vid utelek.

Frågan om kompisar ska också vara en stående punkt i varje utvecklingssamtal.

– Vi försöker ta med föräldrarna på ”kompisresan”, till exempel genom att föreslå att de tar med någon lekkamrat hem ibland, säger Helena Fuhrman och återkommer till det där med att man behöver öva sig för att bli en bra kamrat.

– Att erbjuda en fritidsplats kan vara ett sätt. Därför försöker vi behålla barnen så länge som möjligt hos oss.

Kompissamtal

Allt detta är i linje med tanken att ”barns socialisation och utveckling sker i grupp” och att ”barns självkänsla och identitet utvecklas i samspel med andra och är en förutsättning för att skapa relationer”, som det heter i Norrhammargårdens verksamhetsplan (och som överensstämmer med Skolverkets allmänna råd). Ytterligare en väg för att stärka gruppen och utveckla förmågan till vänskap är det så kallade

kompissamtalet, som genomförs en gång i veckan med ett, två och tre. Fritidspedagogerna håller i det, och klassläraren är också med. Det är alltid tre frågor som återkommer och som barnen ska försöka svara på:

1. Har du haft någon konflikt som du löst själv?
2. Tror du att du gjort någon ledsen eller arg under veckan? Nu har du chans att prata med den personen.
3. Har du något annat du vill ta upp med någon eller några i klassen?

– Då sitter vi i ring och samtalar, berättar Helena. Vi vill ha ett tillåtande samtalsklimat och det är barnen som ska prata och komma fram till lösningar.

– Vi försöker få med alla i kompissamtalet och uppmuntra dem att våga prata – och de är jätteduktiga!

Reder ut själva

När man frågar barnen vad de tycker om kompissamtalet får man lite olika svar. Cornelia, som går i trean, tycker det är bra att få säga vad man tycker, medan Isak menar att det är jobbigt att prata i klassen.

På frågan vilket som är roligast – skolan eller fritids – svarar alla barnen fritids, utom Erik som gillar skolan bäst. Det bästa med fritids är att det finns så mycket roligt att göra och det tråkigaste är ”när killarna bråkar”.

Men nu har inte barnen tid att prata längre. Snart är det dags för framträdandet och de drar sig mot ”aulan” – ett tomt klassrum med scen – där showen ska visas. Entrén till Norrhammargården är vid det här laget belamrad med små och stora skor. Föräldrar och syskon börjar samlas.

Här i entrén finns också skolans dagbok där ett uppslag per vecka berättar med bilder och citat från både skola och fritidshem. Här finns även schema, kommentarer och reflektioner. På väggen hänger också ett brev från ”Piro” till alla barn i ettan, som handlar om ensamhet. Piro är en ”filur från mellanvärlden som hittade en brevlåda”, och ber om råd om vad hon ska göra eftersom ingen verkar vilja leka med henne. Säkert ett givet ämne för ett kompissamtal.

Dagboken ingår i marknadsföringen av fritidshemmet. Dit hör också en hemsida och en broschyr om hur fritidshemmet arbetar för att nå skollagens krav och läroplanens mål om en meningsfull fritid, stöd i utvecklingen, lek och skapande, social kompetens, självständighet och fysisk aktivitet.

Inte för många, inte för få

På ettornas avdelning drar det ihop sig till mellanmål. Alva, Fanny och Alice har stängt sitt kafé och ställt tillbaka leklådan. I det stora rummet har några barn tagit fram ett spel och Jessica Bergkvist hjälper dem att läsa spelreglerna innan hon går till köket för att hämta mellanmålet. Den här eftermiddagen är hon ensam med ganska många barn.

– Det är klart att stora barngrupper gör jobbet svårare, och vi vill gärna bli fler fritidspedagoger. Men det är inte bra med för få barn heller, då kan man inte arbeta med grupper som vi gör, säger Jessica och förtydligar.

– Kompishjälp är oerhört viktigt i denna ålder. Fritidshem med kvalitet kräver pedagoger som hinner se och stötta varje individ i gruppen. Det är ett omöjligt uppdrag om gruppen är alltför stor.

Nu är ljusen tända på borden, barnen har uppmanats att tvätta händerna och köar framför matvagnen. Snart är klockan tre och då ska några iväg på fritidsjympan, ett stående inslag varje torsdag. Men innan dess finns det tid att träna på lek-skickligheten och en liten kille får frågan från en klasskamrat:

”Vill du vara prins i våran lek?”

Norrhammarskolans fritidshem heter Norrhammargården och är uppdelad i Västgård och Östgård. I Västgård finns en avdelning för de två förskoleklasserna och en för ettorna, medan Östgård är till för klass 2–4.

Klasserna F-3 delar byggnad med fritidshemmet, som har gott om egna utrymmen mellan klassrummen. I förskoleklassens fritidshem arbetar tre förskollärare och en grundskollärare, under skolår 1 samarbetar en grundskollärare, en fritidspedagog, en förskollärare och en specialpedagog ”under elevens hela dag”, som det står i verksamhetsplanen för Norrhammargården, ”Kvalitetsarbete i fritidshem”.

Barnen följs av samma fritidspedagog från ettan ända upp till fyran.

AVSNITT TRE

Ewy Dahlin, rektor på Folkparksskolan i Norrköping, berättar i följande avsnitt om vad hon menar har betydelse i organiseringen av arbetet och hur hon styr och leder skolan och fritidshemmet så att de kompletterar varandra.

Barnen behöver både skolan och fritidshemmet – och båda är lika viktiga

”Blir det här bra för barnen?” Det är den fråga som Ewy Dahlin, rektor vid Folkparksskolan i Norrköping, alltid ställer inför alla beslut. Och barnperspektivet är också ledstjärnan i arbetslagens arbete.

– Vi har ett gemensamt uppdrag – alla elever ska få möjlighet till en god bildning och en meningsfull fritid. Vi ska ge dem kunskaper, en gedigen värdegrund och sociala normer. Verksamheten vilar på de här tre benen och de måste vara lika långa, annars haltar det.

Ewy Dahlin, rektor på Folkparksskolan i Norrköping, leder en verksamhet där förskoleklass, skola och fritidshem har samma status – verksamheterna ska vara olika, men likvärdiga.

Likvärdigheten är grunden för hennes ledarskap och målet är en verksamhet som stöttar och utvecklar varje barn. Medlet är den samlade personalgruppen, där alla har ett både kollektivt och enskilt ansvar för att varje barn når målen.

– Skolan har ett komplext uppdrag idag. Med den nya tekniken kommer barnen tidigt i kontakt med det globala samhället, och stora delar av lärandet sker utanför klassrummet. Barnen är vana vid att helt på egen hand kunna välja vad de vill se, höra eller göra och om vi vuxna inte är med på banan ”zappar” barnen bort oss!

Så om ett barn inte når målen i skolan idag beror det inte enbart på ”traditionella” läs- och skrivsvårigheter, menar Ewy Dahlin, utan också på att många har svårt med uthållighet och koncentration och med att ta hänsyn till andra och kompromissa.

– De här sociala färdigheterna är intimt förknippade med elevernas möjligheter att nå målen, och att utveckla dem är fritidspedagogikens uppgift. Fritidshemmen har alltså ett ännu viktigare uppdrag idag än tidigare, understryker hon.

I Norrköping får alla barn vara på fritidshemmen, oavsett om deras föräldrar arbetar eller är hemma.

– De allra flesta barn deltar i vår fritidsverksamhet, säger Ewy Dahlin. Och det är inte ovanligt att även de äldre barnen i år 4 och 5 stannar efter skoldagens slut. De vet ju att vi finns här.

FREDRIK SCHYTER

– Det är viktigt att fritidspedagogerna vet vad man arbetar med i skolan så att de kan haka på barnens frågor och fördjupa diskussionen.

EWY DAHLIN

Folkparksskolan är inrymd i tre gula, låga träbyggnader med den stora Folkparkens träd som fond. Skolan har två avdelningar med förskoleklass, ettor och tvåor med integrerat fritidshem i var sitt hus. I ett tredje huset finns en trea med fritids, en fyra och en femma. Här arbetar runt 200 barn och drygt 30 vuxna. Man arbetar inte åldersintegrerat utan i arbetslag runt de olika elevgrupperna för att ge kontinuitet i både relationer och lärande. Arbetslaget runt en grupp med förskoleklassen, ettan och tvåan består av två förskollärare, två lärare, två fritidspedagoger och en specialpedagog. Dessutom har man speciallärare som arbetar med specifika ämnessvårigheter.

– Vi har stor socioekonomisk spridning i barngruppen därför har vi specialpedagoger i samtliga arbetslag. De barn som har det svårast ska ha de mest välutbildade lärarna.

Här sitter inget i väggarna

Ewy Dahlin är fritidspedagog och hade lång erfarenhet som föreståndare när hon fick tjänsten som rektor på Folkparksskolan 1992. Då fanns förskola, lågstadium 1–3 och fritidshem.

– Personalen hade var sitt personalrum och inget samarbete. De hälsade på varandra, inte mer.

Idag arbetar de olika personalgrupperna tillsammans i gemensamma lokaler och de hyser stor respekt för varandra. Att skolan och fritidshemmet är lika viktiga för barnen är det ingen som ifrågasätter. Vägen dit har gått via arbete i arbetslag med en forskningsbaserad pedagogisk medvetenhet, en röd tråd som löper genom barnens hela dag och lokaler som är anpassade för de olika verksamheterna.

– Lokalerna har en väldigt stor betydelse för att skola och fritidshem ska kunna samverka på lika villkor och understödja barnens lärande, och vikten av ändamålsenliga lokaler betonas också i både skollagen och de allmänna råden (Kvalitet i fritidshem), menar Ewy Dahlin.

Själv tog hon chansen när förskolan lades ner och en av skolans byggnader blev utdömd strax efter det att hon tillträtt som rektor. När den skulle ersättas av en ny såg hon till att de nya lokalerna anpassades till en integrerad verksamhet.

– Här sitter inget fast i väggarna, inte ens hyllorna, säger rektor och syftar både på den fysiska miljön och på det som ofta sitter i väggarna när fritidshemmen flyttar in i skolan.

– Vi har byggt och byggt om för att samverkan ska fungera, och vi vill ha flexibilitet för att kunna anpassa lokalerna efter olika elevgruppers och verksamheters behov.

Ewy Dahlin tog utformningen av lokalerna till utgångspunkt för diskussioner med all personal om vilket pedagogiskt synsätt man ville ha.

– Vi tolkade läroplan och kursplaner gemensamt och det har allt eftersom gett oss större kunskap om och förståelse för vårt uppdrag som, trots olikheterna, enligt läroplanen är kollektivt. Nu har vi en kollektiv syn på kunskap och en gemensam värdegrund.

SKOLA	FRITIDSHEM
SVENSKA	SOCIAL KOMPETENS
IDROTT	IDENTITETSUTVECKLING
NO	KÄNSLOMÄSSIG UTVECKLING
MATEMATIK	Svenska
SO	Idrott
Social kompetens	NO/SO
Identitetsutveckling	Matematik
Känslomässig utveckling	

Fritidshemmet kompletterar skolan genom att ha en annan tyngdpunkt i verksamheten.

En röd tråd genom hela dagen

Utgångspunkten för allt arbete i Folkparksskolan är målen i läroplanen som, bortsett från skolans kunskapskrav, är gemensam. Att barnen ska känna lust och glädje står bland de första målen i många av skolans ämnen och det ska även prägla verksamheten på fritidshemmet.

Lärandet sker i dialog. Barnen ska vara berörda, de ska förstå motivet till varför de ska lära sig något och målet med lärandet.

– Och vi har höga förväntningar, säger rektor. Det är det bästa för våra barn!

Det ska löpa en röd tråd genom verksamheten under barnets hela dag. Förhållningssättet, och synen på vad barnen behöver utveckla och lära sig, ska vara detsamma oavsett tid på dagen. Att det blir så är medvetenheten och samsynen i arbetslagen en garanti för.

– Det är viktigt att fritidspedagogerna vet vad man arbetar med i skolan så att de kan haka på barnens frågor och fördjupa diskussionen. Och fritidspedagogerna vet vad barn gör och lär på fritiden och kan bolla det vidare till lärarna. Lärandet i

skolan och på fritiden ska komplettera varandra och fritidspedagogerna blir en allt viktigare brygga däremellan.

Den pedagogiska lärmiljön är viktig på Folkparksskolan, den ska både locka och utmana till såväl lärande som kamratskap, rörelse och lek.

– Vi använder mycket medvetet leken för att underlätta lärandet. Skolans innehåll ger ofta stoff till leken på fritids och då gäller det att fritids har det material som behövs och att fritidspedagogerna vet vad målet med undervisningen är.

Att vara lekskicklig ger ett barn många fördelar, menar Ewy Dahlin och räknar upp några: man har bättre läsförståelse och kan uttrycka sig så att andra förstår, man kan umgås socialt, man är problemlösare, man är uthållig och man kan koncentrera sig.

– Att barnen lär på det här sättet från förskoleklassen gör bland annat att de klarar de nationella proven i femman. Proven mäter ju inte bara kunskaper utan också förmågor, och våra elever får bra resultat – de kan samarbeta, lyssna och ta och ge instruktioner.

Arbetslagen tongivande

Utgångspunkten för Ewy Dahlin som rektor är att alla beslut hon och den övriga personalen fattar ska vara för barnens bästa utifrån målen i läroplan och kursplaner.

– Jag måste få alla att se till både helheten och delarna, och få dem att förstå sina olika roller och hur de ska komplettera varandra utifrån barnens behov.

Inför varje termin gör rektor och de olika arbetslagen upp utvecklingsplaner med konkreta mål utifrån styrdokumenterna. Arbetslagen har ansvar för genomförandet och har sin pott i budgeten.

– Hos oss är arbetslagen mer tongivande än yrkeskategorierna. De har ansvaret därför måste de också ha befogenheterna. Jag anger en ram för verksamheten och sedan bestämmer de.

En förutsättning för att arbetslagen ska fungera är att varje personalgrupp är stark och trygg i sin roll och Folkparksskolan har satsat mycket på kollektiv fortbildning.

– Alla ska ha en gemensam grund oavsett om det gäller matte eller lek. Ska man kunna mötas i en diskussion måste alla ha samma förförståelse.

Sedan får förskollärare och fritidspedagoger mer fortbildning i exempelvis lek och två av dem får ytterligare fördjupning så att de blir ”spetsade”. Motsvarande gäller för lärarna i till exempel matte eller svenska. Alla i personalgruppen har ett huvuduppdrag som just den personen är bäst på. Det är viktigt, anser Ewy.

Varje arbetslag planerar två timmar i veckan, man turas om efter klockan 16 när de tre fritidshemmen slås ihop till ett. Utöver det har de olika personalgrupperna varje vecka tid för egen yrkesmässig utveckling.

Lärarna har ferietjänst och är schemalagda 33 plus 2 timmar per vecka.

– Jag förfogar över de 35 timmarna och det ger flexibilitet både när det gäller planering, möten med föräldrar eller om lärarna behöver gå in på fritids.

Övriga – förskollärare, fritidspedagoger och speciallärare – har semestertjänster. Fritidspedagogerna har mellan 28 och 30 timmar i barngrupp.

Förskollärarna öppnar på fritids och fritidspedagogerna börjar tidigast klockan åtta, endera med planering eller i skolan, där de ansvarar för idrott eller bild. De har fått kompetensutveckling och har extra planeringstid för ansvaret i skolan.

– Fritidspedagogernas scheman är lagda efter behoven på fritids, först därefter planeras de in i skolan, dels med sina egna ämnen, dels i basgruppsverksamheten. Fritidspedagogerna har varje dag ”ställtid” mellan skolan och fritidshemmet där ju tyngdpunkten i deras verksamhet ligger.

Olika, men likvärdiga

Även om den röda tråden löper vidare från skolan till ”frita”, som man säger i Norrköping, är verksamheten friare och lärandet mer situationsbundet utifrån barnens val. Fritidshemmet ska ge barnen omsorg och möjlighet till en meningsfull fritid, men det allra viktigaste uppdraget, menar Ewy Dahlin, är att stötta barnen i deras utveckling.

– Vi måste hinna bygga relationer! Barnen behöver känna tillhörighet, inte till alla, men i alla fall till några. Står de utanför gruppen här så hittar de andra, icke önskvärda grupper. Ska fritidshemmet ha en chans att stötta barnen i identitetsbygget och i deras kultur krävs utbildade fritidspedagoger och en rimlig bemanning.

När det gäller omsorgsbegreppet, tycker Ewy Dahlin att det ofta tolkas lite gammaldags.

– Jag vill tolka det vidare, det handlar om ett förhållningssätt – att se var barnen är, vad de har med sig, att inte döma utan ta deras intressen och tankar på allvar. Att de, fast de kanske är olika, är lika mycket värda. För det krävs kunskap, lyhördhet och att man kan ta barns perspektiv; att se att det inte bara är ett möte här och nu utan är ett lärande som riktas mot framtiden.

Den integrerade verksamheten på Folkparksskolan står stadigt förankrad i de olika styrdokumenterna, leds av en besjälad rektor med rötterna i fritidspedagogiken och genomförs av medvetna och motiverade arbetslag.

– Att skola och fritidshem har samma status bäddar för ömsesidig respekt och bra samarbete. Och det är inte bara skolan som har vunnit på samverkan, det har fritidshemmet också. Men framför allt har barnen vunnit och det är det som räknas!

AVSNITT FYRA

I det här avsnittet får vi ta del av hur samverkan mellan skola och fritidshem gestaltar sig på Bränningseskolan i Habo och hur fritidspedagogerna med rektors stöd bedriver ett systematiskt och långsiktigt arbete med fritidshemmets kvalitet.

Fungerar det inte på fritids, fungerar det inte i skolan

Här på Bränningseskolan har fritidspedagogerna en tydligt hög status. Det märks när man träffar dem, det hörs när rektor berättar om verksamheten och hur man tänker kring den. Och inte minst står det klart vid besök på själva fritidshemmet, integrerat i skolan men med egna domäner.

Bränningseskolan är en av sex skolor i Habo kommun, som tillhör Jönköpings län. Det är en växande kommun med stor inflyttning och många barn. Fyra nya förskolor har uppförts och en ny skola för 300 elever planeras i samhället. Då behövs fler fritidspedagoger – den enda yrkeskategori som arbetar på Bränningseskolans fritidshem.

Per-Henrik Ekström, en av två rektorer på skolan, berättar varför.

– Att alla är utbildade fritidspedagoger har stor betydelse. Det ger en hög kvalitet på verksamheten. De vet vad som ska göras, de kan läroplanen och har en helhetssyn. Och de känner att de gör ett bra arbete att vara stolta över, de gör ett mycket bra kvalitetsarbete. Vi stöttar dem på alla sätt.

Det sker bland annat genom kommungemensamma fortbildningar för alla fritidspedagoger som, liksom lärarna, har egna ämnesnätverk, där man kan diskutera gemensamma frågor. De ingår också i ledningsgruppen på skolan, som består av ledare för arbetslagen.

Att fritidsverksamheten har en erkänd ställning på skolan beror mycket på dem som arbetar där, menar rektor. Fritidspedagogerna ser till att föra fram sitt perspektiv i alla sammanhang, vilket leder till insikter för hela skolan och en fruktsam växelverkan. Eller som Per-Henrik Ekström säger.

– Funkar det inte i skolan, så funkar det inte på fritids – och vice versa. Och fritidspedagogernas engagemang är en av orsakerna till att det blir så bra.

Lugnt och stillsamt

Det är bara några steg mellan rektors arbetsrum och Vintergatan, som är ett av Bränningseskolans två fritidshem. På Vintergatan går elever från tvåan till femman. Här arbetar Malin Ingvall, Helén Uthas och Rolf Dahlqvist – alla fritidspedagoger med lång erfarenhet i yrket.

Att så många som 50 barn är inskrivna här märks inte, eftersom det är så lugnt den här eftermiddagen sent i november. Det beror inte bara på att alla inskrivna inte är här, det är de sällan samtidigt, men de som är här är sysselsatta med något i alla de olika utrymmen de har tillgång till.

De största rummen har fått namn efter stjärnbilder i Vintergatan – Orion och Castor. I det första finns kontorshörna, bord, stolar och material och ett litet kök. Här sitter några barn som ritar eller spelar spel. På väg till Castor passerar vi Mimas, som korridoren/hallen däremellan kallas. Det har gjorts till mysrum med soffgrupp, där några barn sitter och pratar. Castor används till bygglek och andra mer ”fartiga” lekar.

– På eftermiddagarna kan vi använda klassrummen också, säger Rolf. Men i våra rum bestämmer vi själva över hur det ska se ut.

En förklaring till lugnet kanske är den medvetna arbetsmetod med teman som fritidspedagogerna här arbetar med. Just nu är det projekt Pepparkakshus, som är inne på sin tredje vecka. Barnen får rita ett hus som de vill att det ska se ut, göra om sin bild till en ritning som sedan blir till mallar att baka ut delarna utifrån. De vuxna hjälper till att limma ihop delarna med smält socker. Barnen får dekorera samt ställa ut sitt hus i den vernissage som bildar avslutning på projektet.

– I stället för det vanliga julpysslet införde vi det här femveckorsprojektet. Det doftar och blir ett härligt minne för barnen, säger Rolf och pekar på en planering som hänger på väggen, där de olika delarna av projektet beskrivs vecka för vecka. På väggen finns också planering för veckan med utrymme för anteckningar om vad man faktiskt gjorde av det planerade – bra för föräldrarna att se.

Rolf Dahlqvist, Helén Uthas och Malin Ingvall, fritidspedagoger på Vintergatan där man medvetet arbetar med projekt som ger lugn och struktur åt dagen.

Teman skapar lugn

Att arbeta med projekt är en medveten metod som fritidspedagogerna här har utvecklat tillsammans. Det skapar ett lugn och ger struktur åt vardagen på fritidshemmet när barnen kommer från skolan.

Ett tema är Skolskogen, som bygger på en utbildning som fritidspedagogerna på Bränningseskolan gått tillsammans med grundskollärare och förskollärare. Där ingår bland annat nya områden i närmiljön som barnen kan utforska och som pedagogerna kan använda i undervisningen, berättar Malin, kollega till Rolf. I och med att de är så samspelade ”vet man alltid vad den andra handen gör”, som Rolf säger och återkommer till vikten av struktur i verksamheten.

– Det är grunden för att barnen ska ha inflytande, men det ska finnas mycket att välja på. Att till exempel baka blir en stund av lugn och reflektion. På fritidshemmet kan vi låta saker ta tid. Här ska det vara en bra blandning av styrd och fri verksamhet – en balans.

Teman eller projekt som pågår över längre tid används som en av metoderna för att ”hjälpa barnen att skapa helheter och få sammanhang”. Så beskrivs fritidshemmet i det policydokument som ligger till grund för fritidshemsverksamheten i Habo kommun – en viktig del i kvalitetsarbetet. Policyn utgår från läroplanen och de allmänna råden (Kvalitet i fritidshem) och formulerar hur man ska arbeta med att främja social kompetens, lekens betydelse, fysisk aktivitet, skapande verksamhet och samverkan med hem och skola.

Konkretiserad policy

Policyn konkretiseras i en arbetsplan som utvärderas regelbundet. Här formuleras tre mål kring miljömedvetenhet, svenska språket samt inflytande. Det andra målet låter så här: ”Alla elever ska behärska det svenska språket i läsning, tal och skrift.”

För att stimulera språket är högläsning bra och det blir många lån på skolans bibliotek, där barnen får välja böcker. Ett annat språkverktyg är Vintergatans ”Tankeplank”, en lekfull form för att träna svenska, både genom att läsa och att skriva.

Tankeplanket hängs upp i Mimas, där man bland annat kan läsa att ”Alla är snella på fritis” och ”Jag älskar fiske och fritis”. Så regeln att inte skriva något negativt om någon annan verkar följas.

– Men när någon skrev ”Klass 2–3 äger” kunde vi använda det som utgångspunkt för ett samtal. Det kan vara ett stort steg att våga skriva något alla kan läsa,

Samling på Vintergatan. Rolf Dahlvist diskuterar med barnen om vem som ska ta ansvar för vad under eftermiddagen.

säger Malin och berättar att de ibland klipper ut något extra tänkvärt och klistrar upp på nästa Tankeplank.

– Det händer också att vi ber barnen fundera kring något ord, till exempel vänskap.

Bakgrunden till målet att ”Öka elevernas delaktighet och inflytande över fritidsverksamheten”, som också lyfts fram i de allmänna råden, var en föräldraenkät som visade att det fanns vissa brister på detta område. En av åtgärderna för att öka barnens inflytande blev att införa ”fritidsrådsmöten” en gång i månaden, där barnen turas om att vara ordförande och sekreterare.

– Då tömmer vi förslagslådan och pratar om de förslag som kommit in.

Därifrån kommer många idéer, bland annat ett förslag om ett drop in-café för föräldrar som blev ett helt tema: att bestämma vad man skulle bjuda på, att baka, arrangera, bestämma priser, göra prislista, arbetsschema, kassa osv. Det blev succé.

– Nästan alla föräldrar kom. Så blir det när man tar med barnen i processen, säger Rolf Dahlqvist bestämt. Både han och hans kolleger deltar ganska mycket i det som kallas Samverkan i skolan, vilket också innebär att grundskollärarna går in på fritids när personalen där har sin arbetslagsplanering.

I skolan har Rolf och Helén ansvar för elevrådet och trygghetsgruppen. Helén har även hand om kamratstödjare och Rolf är tillsammans med slöjdläraren ansvarig för teknikundervisningen i årskurs 5. Just det hör ihop med hans speciella historia: Han tog tjänstledigt som fritidspedagog och utbildade sig till byggnadsingenjör, men återvände sedan till sitt yrke som fritidspedagog.

– Och så roligt som det var att komma tillbaka var det inte ens att komma som ny!

Man måste ha kul

Men både rektor Per-Henrik Ekström och Vintergatans fritidspedagoger är noga med att betona att det är fritidshemsverksamheten som är huvuduppgiften för dem. Att det är ett prioriterat område i Habo kommun verkar alla mycket övertygade om – både skolledning och Vintergatans fritidspedagoger. Den politiska styrningen i kommunen har ändrat karaktär, menar rektor.

– Förr var det politikerna som satte målen, idag formulerar de en vision som vi har som utgångspunkt när vi formulerar våra mål för skola och fritidshemsverksamhet.

I slutet av läsåret gör hela skolan en kvalitetsredovisning och då används förstås policy och arbetsplan, för att stämma av hur man lyckats med sina målsättningar, och formulera nya. Och nästa år ska policyn troligtvis uppgraderas, berättar Rolf och tillägger.

– Man måste ha roligt för att det ska bli kvalitet på det man gör – arbetsglädje är grunden. Och lågan brinner fortfarande.

Det är Roligt Det är kul på att göra Riksd!

TANKE LANK

HV 7/ äger kupa
fritt är bästa

jag älskar
vi gillar HV
jag gillar kupa
jag gillar pingsturen

Alla älskar
värden

alla bestern

fritis
Alla va bra på ping

Alla va bra på ping

Jag tycker om

TANKE LANK

AVSNITT FEM

På Tullgårdsskolan i Stockholm handlar styrning och ledning mycket om att organisera arbetet för att skapa en helhet för barnen under hela dagen på skolan och i fritidshemmet. I detta avsnitt beskriver rektorn det arbetet men framför allt får vi en beskrivning av hur personalen, med stöd av en specialpedagog, utvecklar sitt förhållningssätt och arbetssätt i mötet med barn i behov av särskilt stöd.

Alla barn behöver bra bemötande i ett socialt sammanhang

En bra dag, från morgon till kväll, för alla barn i närområdet. Det är utifrån den grundtanken man har organiserat arbetet vid Tullgårdsskolan i Stockholm. Högskoleutbildade pedagoger med tillgång till handledning och fortbildning, trygga hemvister och en väl sammanhållen skoldag, där skola och fritidshem är totalintegrerade, är viktiga delar i det arbetet.

– Alla barn behöver ett socialt sammanhang, säger specialpedagogen Raoul Elebring. Att vara tillsammans med andra barn på ett organiserat sätt och tillsammans med välutbildade vuxna är viktigt, inte minst för barn som har olika funktionshinder.

I år firar Tullgårdsskolan på söder i Stockholm femtonårsjubileum. Här går 350 barn från förskoleklass till och med årskurs sex. Så gott som alla är inskrivna både på fritidshemmet och i fritidsklubben, som tar emot barnen från årskurs fyra – och så har det i princip varit sedan skolan startade. I Tullgårdsskolan ser man all verksamhet som pågår under dagen som en helhet. När man talar om ”skolan” omfattar det därför också både fritidshem och fritidsklubb.

Lokalerna är planerade för den samlade skoldagen, och skolan togs i bruk ungefär samtidigt som den infördes. Här finns hemvister och rum för olika aktiviteter. En rymlig trapphall med plats för olika sorters lek, men också lämplig och ofta använd för olika uppträdanden. Två välplanerade gårdar för utelek – och för de rockkonserter som anordnas med jämna mellanrum .

– I de allra flesta skolor finns några elever i varje årskull som behöver stöd av något slag i mötet med skolan och fritidshemmet, säger Raoul Elebring, specialpedagog vid Tullgårdsskolan. Så är det hos oss också. Vi har elever med funktionsnedsatt syn och hörsel, med sjukdomar i rörelseorganen och med neuropsykiatriska funktionshinder, som ADHD och Aspergers syndrom.

– Men man ska inte behöva ha någon diagnos för att bli bemött som den person man är och utifrån de behov man har. Grunden i arbetet måste vara att förstå varje barn utifrån ett empatiskt synsätt. Det gäller både de barn som är i behov av särskilt stöd och andra. Sedan är det förstås självklart att de som behöver extra uppmärksamhet och stöd både i skolan och på fritidshemmet också får det. Men vi har rektors uppdrag att göra en bra dag, från morgon till kväll, för varje barn.

STEFAN BOHLIN

– Man ska inte behöva ha någon diagnos för att bli bemött som den person man är och utifrån de behov man har.

RAOUL ELEBRING

Väl sammanhållen skoldag

Kerstin Boussard är skolans rektor. Hennes ambitioner har varit tydliga redan från början. Skolan är byggd för att underlätta den samlade skoldagen, och det ska tas till vara. Så formades grundskola och fritidshem till en helhet med hemvister och arbetslag där lärare, fritidspedagoger och förskollärare arbetar tätt tillsammans. Verksamheten under skoltid och fritidshemstid skiljer sig en del. Men barnen håller till i samma lokaler hela dagen och eftersom förskollärare och fritidspedagoger också finns med under skoltid träffar de samma pedagoger under hela dagen.

– Det här sättet att organisera arbetet ger oss också en stor frihet när vi ska lägga upp dagen, säger Helen Flarup, som är utbildad till och har en heltidstjänst som fritidspedagog, men som också är utbildad grundskollärare. Och eftersom jag träffar barnen åtta timmar om dagen lär jag känna dem väldigt bra.

Helen Flarup arbetar med barn från förskoleklass till och med årskurs tre. För dem är det skoltid till klockan två på eftermiddagen, sedan går man till fritids, där de kan välja mellan olika aktiviteter. Men först går pedagogerna och barnen tillsammans igenom vad var och en ska göra och på vilken sida om skolhuset de vill leka om de ska vara ute.

– Det är bra för barnen att veta var deras kamrater är och vilka aktiviteter som pågår. Men det underlättar också för mig, säger Helen Flarup. Jag kan alltid se till att barn som behöver särskilt stöd kan delta i de aktiviteter som de tycker om att hålla på med. Jag kan hålla särskild koll på olika grupperingar och se om något barn är utanför eller om något håller på att gå på tok. Och vi kan fördela personalen utifrån barnens val av aktivitet och behov av stöd. Det är bra för hela gruppen, men kanske framför allt för de barn som behöver extra stöd.

Delaktighet i stället för hjälplöshet

Raoul Elebrings uppgift som specialpedagog är att fungera som bollplank och kunskapskälla för skolans och fritidshemmets samtliga pedagoger. Han träffar regelmässigt alla lärarlag ungefär varannan vecka, och mer frekvent om det uppstår särskilda svårigheter. Däremellan gör han observationer, samtalar med olika lärare och fritidspedagoger, föräldrar och elever. Han har sitt arbetsrum intill elevhälso-teamets, och de naturliga samarbetspartners som finns även där.

Den grundsyn han förmedlar handlar betydligt mindre om rätt och fel än om förståelse, helhetssyn och gott bemötande.

– Det här jobbet handlar om lust och kärlek, säger han. Den som inte är intresserad av barnen får det svårt.

Innan han kom till Tullgårdsskolan var han chef på ett fritidshem för barn med psykosociala problem. Han konstaterar att det hänt mycket sedan dess, både med synen på barn med olika funktionshinder och med arbetssättet. Men fortfarande använder många skolor och fritidshem andra lösningar än de pedagogiska för att tillgodose de särskilda behov som barn med funktionshinder har. Att samla dem i smågrupper eller ge enskilt stöd av assistenter, till exempel.

– Men vi vill inte ge de här barnen några dubbelliv, säger han. Och vi vet att man lär bäst i sociala sammanhang.

– I stället för att ordna och ställa tillräta för mycket för de här barnen vill vi ge dem bättre redskap för att klara sig själva. Därför kommer vi överens med vart och ett av dem om vid vilka tillfällen de vill att vi ska komma och hjälpa dem och vad de vill klara av själva. Det är ett sätt att vänja dem av med hjälplösheten och i stället skapa ökad delaktighet. För en sak är säker – det är inte av misstagen de lär sig, utan av de framgångar de gör själva.

Det är också ett skäl till att det inte finns några särskilda elevassistenter i Tullgårdsskolan. I stället har man satsat på en platt organisation, där alla är delaktiga, välutbildade och får kontinuerlig handledning.

Raoul Elebring menar att en sak som är utmärkande för Tullgårdsskolan är att arbetslagen får så pass mycket resurser och att de anställda sprider kunskap mellan sig så att det är många som omfattas av samma förhållningssätt.

Empati i alla lägen

Raoul och de andra pedagogerna utgår från kognitiv beteendevetenskap (KBT), som syftar till att åstadkomma ändrade beteenden och med pedagogiska metoder som gör det möjligt att förstå vilka olika faktorer som kan ligga till grund för problemen. De ser också till varje barns speciella begåvningar och möjligheter och tar vara på dem.

– Det är klart att vi måste markera felaktiga beteenden, säger Raoul Elebring. Men vi vill inte fastna i tänkandet att ”Kalle är bråkig, alltså måste vi vakta honom”. Det är viktigt att vi möter honom också med empati och respekt, även om han gjort något som var helt åt pepparn. Och utifrån delaktighetsperspektivet tar vi en diskussion med Kalle, till exempel om han kan tänka sig något annat och bättre sätt att få kamraten att sluta retas än att knuffa till honom.

– Det gäller att hänga med och ta del av de nya rön som forskningen förser oss med, säger specialpedagog Raoul Elebring, här tillsammans med skolans rektor Kerstin Boussard (t v) och fritidspedagogen Helen Flarup.

Men om Kalle just vid det här tillfället medger att ”det är rött i huvudet” får den diskussionen anstå tills det har lugnat ner sig inom honom. Uttrycket är väl känt, både av barn och vuxna. Det är när ilskan, förtvivlan eller rädslan kokar inuti.

– Vi vill ju undvika att det exploderar, så när vi får klart för oss att någon ”är på rött” väntar vi tills det lugnar ner sig. Och det gör det för det mesta ganska snart, för ingen tycker om att vara i det tillståndet så länge, säger Helen Flarup.

Olika källor till kunskap

Under det senaste decenniet har kunskapen om och uppmärksamheten på neuropsykiatriska funktionshinder, som exempelvis Aspergers syndrom, ADHD och Tourette, ökat. Att få en diagnos att förhålla sig till har i många fall gjort det lättare för föräldrar, lärare och skolhälso-team att förstå och stötta de här barnen. Det har också blivit vanligare att föräldrar kräver att få barnens problematik utredd.

– De senaste tio åren har vi lärt oss mycket om de neuropsykiatriska funktionshindren, säger Raoul. Men det gäller att hänga med hela tiden och ta del av de nya rön som forskningen kommer med. Och vi lär oss hela tiden, både att upptäcka symptom och hur vi ska bemöta de här barnen. Men ofta kan föräldrarna lika mycket som vi, eller mer, och det är en tillgång.

I allmänhet påbörjas planeringen för barn med sådana svårigheter redan innan de kommer till skola och fritidshem, vid överlämnandet från förskolan. Raoul har den första kontakten, sedan följer förmöten där man går igenom barnets situation, till exempel med arbetslaget, skolpsykologen och övriga skolhälsosteamet samt rektorn. Man tar alltid föräldrarnas inställning på största allvar, till exempel vilket stöd just deras barn ska få och hur man ska berätta för andra barn och föräldrar om problemen.

– Det är det allra bästa när man får ett bra överlämnande från förskolan, säger Raoul. Det är en tydlig framgångsfaktor att ha med allt på bordet från början.

– Men ibland är det först i mötet med skolan eller fritidshemmet som svårigheter blir tydliga, oavsett om ett barn har funktionshinder eller inte. Vi kan se det i leken, i samspelet med andra barn och vuxna lika väl som i undervisningssituationer. Och vi blir hela tiden bättre, både på att upptäcka olika problem och att möta dem.

– I allmänhet är det pedagogerna som kommer till mig och beskriver vad som pågår och vad som är svårt. Sedan har vi en lång rad olika sätt att observera barnen på. Vi studerar hur barnet är med i leken, om hon eller han kan lekkoderna, som att turas om att bestämma och vänta på sin tur, till exempel. Ibland filmar vi och reflekterar över det vi ser.

– Det kan vara särskilt svårt att få syn på flickornas problem, säger Raoul Elebring, det måste vi bli bättre på. Det finns exempel på flickor som fungerar bra när de är här, men som visar upp olika problem när de är hemma. Vi vet att det är så, och det är en utgångspunkt när vi nu ska lära oss mer om det.

Olika, men alltid hög, kompetens

Alla som arbetar med barnen, både under skoltid och på fritidshemstid, har en pedagogisk högskoleutbildning. De är lärare, förskollärare och fritidspedagoger.

Kerstin Boussard, rektorn, säger att det har visat sig vara en bra investering.

– Alla har olika, men hög kompetens. Det kostar, men vi är nöjda. Har man välutbildad personal kan man också kräva mer. Och att kunna ställa höga krav är

en viktig förutsättning för att vi ska kunna arbeta som vi gör, med barnens behov hela tiden i centrum.

Det här synsättet innebär också att man satsar en hel del på fortbildning. För några år sedan inledde man till exempel en bemötandeprocess, en utbildning för alla pedagoger, utifrån grundtanken att de ska ha kunskap om hur man ska bemöta alla barn. Det räcker inte om en eller ett par pedagoger förstår sig på de barn som är i behov av särskilt stöd. Några av pedagogerna har också gått särskilda kurser för att lära sig mer, till exempel om ADHD och autism.

– Alla pedagoger ska få den fortbildning de behöver, säger Kerstin Boussard. Det gäller utbildningar av olika slag, men också tillgången till Raouls handledning. Det är ett sätt att tänka offensivt, att använda pengarna till det vi tycker behövs bäst. Sedan får vi snåla och hushålla på annat. Det är inte för att spara pengar som vi har en platt organisation med bara en ledningsnivå, utan för att det kan skapa större delaktighet.

Helen Flarup menar att den synen på kunskap och delaktighet är svaret på att de överhuvud taget kan arbeta så här.

– Det, och att hela tiden ha tillgång till handledning och möjlighet att tillsammans med kollegorna gå igenom och reflektera över vad som händer är en stor trygghet, både för oss, för föräldrarna och för barnen.

– Men sedan måste man förstås också vara genuint intresserad av det man gör.

AVSNITT SEX

Inger Brännberg, lärarutbildare vid Göteborgs universitet, lyfter i detta avsnitt fram vad som är specifikt och betydelsefullt inom fritidspedagogiken och hur fritidshem med god kvalitet kan gynna barns utveckling, lärande och trygghet.

Omsorg förenad med pedagogik – det är det som är kärnan

ULRIKA OLSSON

– Man kan arbeta oerhört systematiskt med pedagogiken om man är medveten om vad det betyder att utgå från barnens intressen.

INGER BRÄNNBERG

– Man kan ju i alla fall leka med tanken ... Om vi skulle lägga ned alla fritidshem och skapa något helt nytt. Ett barnpedagogiskt nav, där man tar ett samlat ansvar för barnens nätverk och där man beaktar varje barns bästa ur just hennes eller hans perspektiv. Skulle vi bygga upp en verksamhet som den i dag? Eller är det dags att börja på ny kula?

Inger Brännberg är universitetsadjunkt vid universitetet i Göteborg, där hon utbildar morgondagens fritidspedagoger. När hon talar om den goda fritidspedagogiken betonar hon hela tiden barnets perspektiv. Det innebär till exempel att barnen har stort inflytande över hur deras dagar ser ut och att det är utifrån deras idéer, nyfikenhet och intressen som pedagoger och barn tillsammans bygger verksamheten. Pedagogiken är grupporienterad och innehåller medvetna satsningar på såväl demokratiska värden som identitetsstärkande och relationsfrämjande. Ett processinriktat arbetssätt syftar till att det enskilda barnet kan delta i den gemensamma verksamheten utifrån sina alldeles egna förutsättningar och att det alltid finns plats i gemenskapen.

– Det finns fantastiska fritidshem, säger Inger Brännberg. Men det finns dessvärre också de som är undermåliga – ofta som en effekt av att beslutsfattare och chefer på olika nivåer inte är medvetna om vilken stor betydelse fritidshemmen kan ha för barnens utveckling, lärande och allmänna välmående.

– Omsorgen förenad med pedagogiken, det är en sammanhållen enhet inom fritidspedagogiken, och verksamhetens kärna, säger hon. Det är den kombinationen som gör det möjligt att tillgodose barnens behov av både omsorg, stimulans och lärande i vid mening. Det är med god omsorg tillsammans med medveten pedagogik som vi kan nå målet – att vara ett bra komplement till skolan och att erbjuda barnen såväl meningsfull fritid och trygghet som lärande och stöd i utvecklingen. Precis det som skollagen stadgar.

Lärande i stunden

Inger Brännberg har själv arbetat femton år som fritidspedagog, ungefär halva tiden med barn mellan tio och tolv år. Hon beskriver hur den goda pedagogen, som genom att fånga ögonblicken när de kommer, skapar ett lärande i stunden. Det handlar om att lyssna, hela tiden medveten om vikten av att stärka barnens perspektiv. Att ta barnens frågor på allvar och inte lämna dem obesvarade, vare sig de handlar om att inte få vara med i leken eller att få ett vattenhjul att snurra.

– Man kan arbeta oerhört systematiskt med pedagogiken om man är medveten om vad det betyder att utgå från barnens intressen. Med ett sådant arbetssätt kan man både vidga barnens perspektiv och ge dem mer initiativ.

Inger Brännberg återkommer ofta till det synsättet, att ta tillvara barnperspektivet både i samvaron med barnen och i beslutsfattandet i frågor som rör deras vardag. Att utgå från barnen kan tyckas som en självklarhet i en verksamhet som faktiskt handlar om barn. Men om behovet av tillsyn prioriteras högre än innehållet i verksamheten är det värt att påminna om det perspektivet.

– Det gäller också i hög grad i förhållande till grundskolan, säger Inger Brännberg. Fritidshemmen har ett gemensamt uppdrag med grundskolan. Men att fritidshemmen ska komplettera skolan innebär inte att vi ska ägna oss åt samma saker. Tvärtom, fritidshemmen bör ha ett helt annat innehåll, med andra arbetsformer och där barnen har större inflytande. Prestationskrav hör inte alls hemma här. Det finns olika sätt att stödja barns utveckling och lärande.

– Barnen bär på så många viktiga frågor, som de inte får möjlighet att prata om någon annanstans. Om schlagerfestivalen eller förbjudna sidor på nätet eller varför någon inte får vara med i leken. De här samtalen är viktiga. Eftersom de kommer till på barnens initiativ får de inflytande över sin egen vardag och de goda cirklar som skapas gör att barnen också blir bärare av traditioner.

Lustfyllt och meningsfullt

Det här synsättet bör, enligt Inger Brännberg gälla all verksamhet, också olika aktiviteter utanför skolans område.

– Det ska vara roligt och lustfyllt. Men också meningsfullt. All verksamhet ska bidra till att barnen förbereds för ett kommande fritidsliv. De ska få hjälp att välja

och hitta olika uttryck för sina intressen, men också att knyta kamratkontakter och få nya kunskaper.

Med det, och fritidspedagogikens övriga uppdrag, för ögonen får till exempel hjälp med läxläsningen låg prioritet, medan ett besök på äldreboendet för att träffa de gamla kan få stor betydelse. Allt beror på med vilka barn man arbetar.

– Det viktiga är att barnen möter pedagoger som verkligen vill arbeta i fritidshem och som vet vad verksamhetens uppdrag innebär. Det avgörande är att pedagogerna formar en verksamhetsidé tillsammans med barnen och att de är beredda att satsa långsiktigt. Att bygga upp barns förtroende tar tid!

Att samtala med fritidspedagoger om de här frågorna tycker Inger Brännberg inte är några som helst problem. Det är själva grundbulten i professionen, säger hon, vår tysta kunskap. Då är det svårare med politiker, tjänstemän och rektorer. Kanske beror det på att fritidshemmen inte styrs av samma obligatorium som grundskolan. Kanske också på att verksamheten i sig inte är så tydlig och mätbar.

– Inte ens forskningen har i någon större utsträckning lyckats ringa in fritidspedagogikens kärna. Så svårt ska det väl inte behöva vara att sätta ord på det vi gör och hur det gynnar barns utveckling och lärande! För det är just det vi måste göra, för att kunna föra den medvetna diskussion om fritidshemmen som saknas idag. Vi kan inte nöja oss med att diskutera utifrån en kunskapssyn som allt mer handlar om elevernas resultat i olika ämnen. Kanske skulle vi också undersöka varför barns hälsotal börjar svaja, varför barns villkor blir allt mer olika och vad vi kan göra när vi ser att barns vardag blir allt tuffare. Det är svåra problem, som fritidshemmen kan bidra till att lösa. Men då måste vi återerövra det förebyggande sociala arbetet.

Stöd till alla barn

Inger Brännbergs hemstad Göteborg, är en segregerad stad. Hon har själv arbetat med barn både i välbeställda områden och i de med sämre förutsättningar, vilket innebar en annan typ av utmaning. Det var när yrkesrollen också innehöll uppgifter av socialpedagogisk art, hon kände att hon gjorde störst nytta.

– Alla barn får inte stöd hemma och skoltiden räcker inte för allt. Vi som är i professionen måste åtminstone tala med varandra, också i pedagogiska termer, om hur vi bäst ser och stöttar alla barn. Och vi måste se till att personer i ledande och beslutsmässiga positioner får en bättre förståelse för fritidsverksamheten och dess betydelse, sett både ur enskilda barns och familjers perspektiv och ur samhällets. Det är något att jobba för, att fritidshemmen lyfts fram som en hälsopromove-

rande verksamhet. Med den insikten är det inte lika lätt att placera dem långt ned på prioriteringslistan.

Problembeskrivningarna i dag handlar framför allt om brist på pengar, utbildad personal och ändamålsenliga lokaler. Många av de här bekymren härstammar, enligt Inger Brännberg, från 90-talets åtstramningar. När kopplingen mellan skola och fritidshem skulle stärkas såg många besparingsmöjligheter och sade upp lokaler. Fritidshemmen flyttade in i skolan och fick inte sällan hålla till i grupprum, klassrum och korridorer.

– Det var en liten kultur som flyttade in i en stor när fritidshemmen flyttade till skolan. Risker att den skulle sväljas var uppenbar.

– I samma veva flyttade man inomhus. Man trollade med lokalerna för att få till utrymmen som stämde med verksamheten. Men nu ser det ut som om det händer mycket till exempel med utomhuspedagogiken igen. Jag ser med glädje hur man på många håll erövrar skolgården.

Viktigt ledarskap

Inger Brännberg menar att lösningen på de flesta av de frågor som fritidshemmen brottas med i dag hör hemma på olika chefsnivåer. Att det är här grunden läggs för en tydlig verksamhetsidé, som lockar utbildad personal, och det är här som förutsättningar ges för planering och uppföljning.

– Ledarskapet har en otroligt stor betydelse, säger hon. Både i kommunerna och inom skolan. Men rektorerna är i dag så styrda och pressade av andra frågor, både de som handlar om resultat och de som handlar om arbetsgivarfrågor och ekonomi. Det är lätt hänt, och i viss mån förståeligt, att det i vardagsarbetet blir viktigare att eleverna når godkänt i årskurs nio och att man inte blir anmäld för försumligt jämställdhetsarbete.

– Det måste också till ett samtal mellan politiker, rektorer och pedagoger, framför allt om barngruppernas storlek och sammansättning. Det är först då skollagens krav på ”lämplig sammansättning” kan få ett konkret uttryck.

Men hon menar att också pedagogerna själva har ett ansvar för att öka förståelsen för yrket och dess möjligheter och framför allt för att utveckla verksamheten.

– Rektorerna har ett stort ansvar för att skapa de möjligheter som krävs för planering och uppföljning, reflektion och vidareutbildning, säger hon. Också de som har arbetat länge på fritidshem behöver nya kunskaper. Barns vardag och fritid är i ständig förändring. Att kunna mycket om barns och ungas världar idag, om allt

från kamratrelationer till multimedia och ny teknik, är en viktig ämneskompetens för fritidspedagoger.

– Det ingår i pedagogernas profession att hävda verksamheten och att visa vad som krävs för att man med fog ska kunna tala om barnens perspektiv i centrum.

Ungefär 80 procent av alla barn mellan sex och tio år, och tio procent av dem mellan tio och tolv år, är inskrivna på fritidshem. Verksamheten ska både ge barnen en god omsorg när föräldrarna arbetar eller studerar och erbjuda barnen meningsfull fritid och stöd i utvecklingen. Kvalitetskraven är lika viktiga som kravet att fritidshemmen ska vara tillgängliga för alla barn som behöver plats.

På många fritidshem bedriver man en god pedagogisk verksamhet som kompletterar skolan och som är utformad så att varje barns behov, intresse och erfarenhet tas till vara. Men långt ifrån alla fritidshem uppfyller målen i skollagen och läroplanen. Kvalitetsskillnaderna är stora, både inom och mellan kommuner.

Runt om i landet pågår ett intensivt utvecklingsarbete, både i verksamheterna och på kommunnivå. Förhoppningen är att de exempel som beskrivs i den här skriften ska tjäna som inspirationskällor för kvalitetsarbete också på andra håll.

”Utveckling pågår” vänder sig till framför allt till rektorer och skolledare men också till huvudmännen för skola och fritidshem; de som kan – och måste – ta ansvar för att alla barn får en plats i fritidshem av god kvalitet.

Skolverket

www.skolverket.se